

Een andere kijk op (onder)presteren

$PS:\{P,O\}\rightarrow$
 $\{l,p,r,w,\dots\}$

Een andere kijk op (onder)presteren

Esther de Boer
Nathalie van Kordelaar
Mariken Althuizen

Illustratie omslag: M.C. Escher's 'Relativiteit'

© 2016 The M.C. Escher Company B.V. - Baarn - Holland.

Alle rechten voorbehouden. www.mcescher.nl

Een andere kijk op (onder)presteren

Esther de Boer, Nathalie van Kordelaar en Mariken Althuizen

ISBN 978 90 8850 701 4

NUR 847

© 2016 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

Maurits C. Escher is veertien jaar als hij in 1912 naar de Arnhemse HBS gaat. In 1968 zegt hij nog over zijn middelbare schooltijd: 'Ik heb een ellende gehad op de burgerschool. Het enige lichtpunt was de tekenles, niet omdat ik zo goed tekenen kon, maar omdat het het enige soelaas was in een afschuwelijke tijd.' Escher was dan ook geen goede leerling. Hij blijft zitten in de tweede klas en gaat ieder jaar maar net over. Hij zakt uiteindelijk in 1918 voor zijn eindexamen.

Door zijn afkeer van school zal hij tijdens de lessen niet goed hebben opgelet en zich verloren hebben in dagdromen. Daardoor had hij genoeg tijd om het trappenhuis goed te bekijken. Het verbluffende resultaat van die fantasievolle waarnemingen verwerkte hij tussen 1947 en 1955 in een aantal prenten. Escher laat zien hoe zijn verveling als puber veranderde in verwondering over wat je in zo'n trappenhuis allemaal kan laten gebeuren.

Inhoud

Inleiding	11
<i>Het heeft immers alleen nut succesvol te zijn in datgene waarvan je zelf gelukkig wordt.</i>	
Contact, ruimte en vertrouwen	11
Is onderpresteren echt een probleem?	13
Presteren en succes zijn relatief	17
Heel persoonlijk	17
Gamify the problem	18
1 Oog voor ontwikkeling	21
<i>Prestaties suggereren een (ver weg gelegen) doel, ontwikkeling veel meer het aansluiten bij groeien en leren, bij de fase waarin iemand zich bevindt en bij het uitgaan van eigen mogelijkheden.</i>	
Ruimte: van presteren naar ontwikkeling	21
Contact: ontdek waar ontwikkeling stagneert	24
Vertrouwen: van anderen in jou en van jou in jezelf	26
2 Kijk voorbij gedrag	31
<i>Vanuit een meer holistische kijk en focus op positieve energie kom je voorbij symptomen (gedrag) tot de kern (het probleem dat leidt tot onwelbevinden).</i>	
Ruimte: méér, niet minder	32
Vertrouwen: jij kunt het wél!	36
Contact: eerlijke verwachtingen	38

3 Zien, horen en voelen	47
<i>Deze verhoogde staat van alertheid kent voor- en nadelen. Nadelen die ook van invloed kunnen zijn bij onderpresteren. Voordelen die ook hun nut kunnen bewijzen bij het ombuigen van onderpresteren.</i>	
Ruimte: mag het op mijn manier?	47
Contact: steun, sturing en inspiratie	49
Vertrouwen: ik kan het wél!	52
4 Kijk naar jezelf	57
<i>Net die plek waar je als ouder of leraar het eerst resultaat wilt zien, is misschien wel de laatste plek om te beginnen.</i>	
Contact: met jezelf	57
Ruimte: voor jezelf	62
Vertrouwen: in jezelf	63
5 Zie de wereld en de wereld ziet jou	69
<i>Een hoogbegaafde onderpresteerder zal hernieuwd contact moeten maken met de wereld en mogen ervaren dat die wereld hem ook iets te bieden heeft. Pas dan heeft het zin te willen presteren.</i>	
Ruimte: de wereld is een speeltuin	71
Vertrouwen: herstellen van de breuk	73
Contact: op zoek naar (eigen)waarde en geluk	76
6 Onderwijs met open vizier	83
<i>Onderwijs waardoor leerlingen zich gehoord en gezien weten, uitgedaagd worden en zich welkom voelen.</i>	
Vertrouwen: onderpresteren een keuze?	83
Contact: de leerling 'zien'	86
Ruimte: behalve kwalificatie ook subjectivering en socialisatie	89

7 Kies je eigen spel! 95

Als presteren gekoppeld wordt aan ieders individuele ontwikkeling en succes gedefinieerd wordt ten opzichte van door jou zelf gestelde doelen, dan bestaat onderpresteren niet eens.

Bijlagen

Bijlage 1: Verbale en performale intelligentie 99

De mythe van de verbaal/performaal kloof: uit onderzoek blijkt dat er geen samenhang is tussen problemen op school en een disharmonisch profiel.

Bijlage 2: Executieve functies 105

Het is van essentieel belang dat hoogbegaafde kinderen al op de basisschool leren leren en dat er aandacht is voor het ontwikkelen van metacognitieve en executieve vaardigheden.

Bijlage 3: Fixed versus growth mindset 119

Door de manier waarop feedback wordt gegeven, kunnen kinderen worden ondersteund in het ontwikkelen van een groei mindset, of juist een statische mindset in stand houden. Opvallend is dat het er daarbij niet om gaat of de feedback positief is, maar vooral of de feedback gericht is op het proces of op het resultaat.

Bijlage 4: Het 5G-coachspel 125

Als de setting veilig genoeg is, nodigt dit spel uit tot heel persoonlijke en openhartige gesprekken tussen de spelers. Doel van het spel is het leren herkennen van negatieve gedachten en hun effect op je gevoel, je gedrag en de gevolgen. Vervolgens kun je leren om deze negatieve, niet-helpende gedachten te vervangen door positieve, helpende gedachten.

Bijlage 5: De zes profielen van Betts en Neihart 131

Maar liefst vijf van de zes profielen van Betts en Neihart betreffen onderpresteerders.

Bijlage 6: Signalering van onderpresteerders	141
<i>Door verschillende auteurs zijn kenmerken van deze zogenoemde (hoog) begaafde onderpresteerders beschreven. Een overzicht.</i>	
Bijlage 7: Hoe omgaan met (Cito-)toetsen?	145
<i>De manier waarop vragen zijn geformuleerd, kan hoogbegaafde kinderen danig in de war brengen.</i>	
Eindnoten	149
Literatuur	151
Over de auteurs	155

Inleiding

‘Persoonlijkheid voorspelt succes’, kopt dagblad *Trouw* op 4 december 2014 naar aanleiding van een onderzoek door het Centraal Planbureau. Het CPB stelde vast¹: ‘IQ is ook belangrijk, maar scholen laten zich er nu nog te veel door leiden.’

Contact, ruimte en vertrouwen

In ons boek *Een andere kijk op hoogbegaafdheid*² gaven we een positief beeld over hoogbegaafd zijn, waarbij we al aangaven dat hoogbegaafdheid zeker niet alleen om cognitie, om IQ, draait. En ook niet om prestaties. Wij hebben het daarom liever over hoogalert zijn in plaats van over hoogbegaafdheid. In dat boek gaven we ook veel praktische tips voor hoogbegaafden zelf en voor degenen die samen met hoogbegaafden leven en leren. Deze praktische tips kunnen samengevat worden als:

C echt contact maken,
R ruimte bieden,
V doen vanuit vertrouwen.

Je komt deze symbolen en waarden tegen aan het eind van elk hoofdstuk onder het kopje ‘Hoe speel je het spel?’.

In dit boek (dat op zichzelf staat, maar ook een logisch vervolg is op *Een andere kijk op hoogbegaafdheid*) gaan wij vanuit vertrouwen, contact en ruimte – en opnieuw met een optimistische kijk – het probleem van het onderpresteren te lijf. We richten ons daarbij voornamelijk op onderpresteren op school, maar met weinig creatieve moeite kun je dit ook vertalen naar onderpresteren op het werk.

‘Onderpresteren komt vaak voor in meer dan één levensbereik, dus niet alleen het werk voor school; het is een vorm van het saboteren van het eigen succes, op verschillende levensgebieden.’³

We zullen niet specifiek ingaan op stoornissen, die uiteraard van invloed of zelfs bepalend kunnen zijn voor eventuele interventies. Wij hebben het in dit boek over de ‘gewone’ hoogbegaafde onderpresteerder. In hoofdstuk 6 combineren we de voorgaande hoofdstukken tot een andere kijk op onderwijs.

Wat is onderpresteren?⁴

Onderpresteren is niet voorbehouden aan hoogbegaafden. Ook niet-hoogbegaafden kunnen onderpresteren. De kans op onderpresteren neemt echter toe naarmate iemands intelligentie toeneemt.

We spreken over onderpresteren wanneer iemand structureel minder presteert dan hij op grond van zijn (intellectuele) capaciteiten zou kunnen. Dit onderpresteren kan relatief of absoluut zijn. Relatieve onderpresteerders vallen niet zo erg op omdat hun prestatie nog normaal is, vergeleken met andere mensen in dezelfde situatie. Maar als je kijkt naar wat ze eigenlijk zouden kunnen presteren op grond van hun individuele mogelijkheden, dan zitten ze daar (ver) onder. Deze mensen doen dus eigenlijk hun best om niet op te vallen.

Absolute onderpresteerders presteren onder het gemiddelde, slechter dan (de meeste) anderen. Dit zie je vaak bij mensen die niet meer gemotiveerd zijn om te presteren; ze hebben het opgegeven.

Onderpresteren wordt vaak in één adem genoemd met hoogbegaafdheid, vooral wanneer het gaat over de prestaties van hoogbegaafde kinderen op school. George Betts en Maureen Neihart ontwikkelden in 1988 (met een herziening in 2010) een typering van hoogbegaafde leerlingen: maar liefst vijf van de zes types die door hen gekarakteriseerd zijn, zijn relatieve of absolute onderpresteerders.

Het is lang niet altijd duidelijk wanneer iemand onderpresteert. Het gebeurt meestal ook niet van de ene op de andere dag. Onderpresteren ontwikkelt zich vaak sluimerend onder de oppervlakte en soms is de persoon in kwestie zelf niet eens bewust van zijn onderpresteren (zie ook bijlage 5 over onderpresteerders).

Is onderpresteren echt een probleem?

Voor je verder gaat met lezen, stellen we een gewetensvraag: is het onderpresteren waarvoor jij een oplossing zoekt, voor jezelf of voor een ander, wel echt een probleem? Lijdt de persoon om wie het gaat er zelf onder, of is het alleen maar ‘jammer dat er niet meer uitkomt, want er zit zoveel meer in’? Is het een probleem voor de omgeving, of voor de persoon zelf?

“My teacher says I’m an underachiever, but I think she’s an overexpecter.”

©Aaron Bacall (cartoonstock.com)

Soms is het overduidelijk dat er een probleem is. Als een kind er mentaal en/ of fysiek aan onderdoor gaat, moet er iets gebeuren. Buikpijn of hoofdpijn hebben, lusteloos zijn of juist enorm druk, prikkelbaar, depressief; zelfs al bij heel jonge kinderen zie je deze verschijnselen optreden. Onderpresteren op school is dan een logisch gevolg van het niet lekker in je vel zitten. Maar het zijn symptomen van een groter onderliggend probleem: niet de ruimte krijgen om jezelf te zijn. In hoofdstuk 2 bespreken we deze thematiek.

Probleem?

Luc is hoogbegaafd en zit op het vwo. Luc doet weinig aan zijn huiswerk en besteedt weinig aandacht aan het leren van toetsen. Hij gaat steeds nét over. Zijn ouders kunnen moeilijk omgaan met zijn leerhouding. Hij zit uren achter de computer en ontwikkelt dan met name apps en computergames. En niet onverdienstelijk, want het is inmiddels een goedbetaalde bijbaan geworden. Luc heeft zelfs al aanvragen lopen voor het ontwikkelen van apps en games voor grote bedrijven die iets in hem zien. Alle tijd die Luc vrij kan maken, gaat naar deze passie. Zijn ouders besluiten om Luc een computerverbod te geven totdat hij op school meer laat zien wat hij kan. 'Je vergooit je toekomst en dat kunnen wij niet laten gebeuren', laat zijn moeder hem weten. Luc is woest en weigert nog maar iets aan school te doen. Na een half jaar gaan de cijfers steeds verder naar beneden en lijkt overgaan naar het volgende leerjaar verder weg dan ooit. Zijn ouders zijn ten einde raad. En de sfeer thuis is er ook niet gezelliger op geworden ... Luc's ouders sturen hem naar een hulpverlener die met Luc gaat kijken hoe hij zijn onderpresteren om kan buigen. Bij deze hulpverlener komt Luc in eerste instantie boos binnen. Hij wil niet meewerken! De hulpverlener geeft aan inzicht te willen krijgen in zijn kant van het verhaal. Woedend gooit Luc eruit dat hij al heel goed weet wat hij later wil gaan doen, games en apps ontwikkelen, en hij wil zoveel mogelijk leren op dat gebied. Ieder vrij uurtje is hij aan het opzoeken en uitvogelen wat hij allemaal bij kan leren. Hij vindt school een noodzakelijk kwaad geeft hij aan. De hulpverlener geeft aan dat ze Luc wel begrijpt. Ze vraagt Luc hoe hij aankijkt tegen zijn schoolprestaties op het moment. Luc geeft aan dat hij heus wel beter kan, maar dat hij dat echt niet ziet zitten. Zijn ouders straffen hem door hem maandenlang een computerverbod op te leggen. Hij weigert die straf te laten slagen is zijn antwoord. Luc geeft aan dat hij de eerste drie jaar vwo altijd heeft getracht om voldoende te halen door strategisch te leren. Hij wist precies welk cijfer hij ongeveer moest halen om voldoende te staan op het rapport en werkte voor dat cijfer. Hij deed wat nodig was om én school te halen én zich te ontwikkelen op het gebied waar hij later in verder wil. 'Wat is daar mis mee?', vraagt Luc de hulpverlener. 'Waarom moet ik per se negens en tiens halen om mijn ouders tevreden te stellen? Zij geven aan dat ik mijn toekomst vergooi, maar dan luisteren ze niet naar mij, want ik ben juist super hard aan het werk om later de baan van mijn dromen te kunnen krijgen!'

In deze casus is duidelijk dat Luc zich een ander doel stelt dan zijn ouders. En ook is duidelijk dat ze weinig écht naar elkaar luisteren. Luc heeft zeker een punt: wat is er eigenlijk verkeerd aan zijn leerhouding? Hij toont juist een zeer sterke leerhouding. Weliswaar op een ander gebied dan zijn ouders graag zouden zien, maar zeer zeker een sterke leerhouding. Hij leert strategisch en hij

heeft goed doordacht dat doubleren voor hem geen optie is. Dus op momenten dat het niet lekker gaat, zal hij wellicht een tandje bijzetten. Hij zorgt ervoor dat hij met een volledige lijst voldoende overgaat. Toch is dit niet genoeg voor zijn ouders. Hun idee van je best doen is blijkbaar alles uit de kast halen wat er in zit: negens en tiens halen op school als dat binnen je mogelijkheden ligt.

Is de zienswijze van Lucs ouders wellicht wat ouderwets te noemen? Vroeger ging je als je 'slim' was naar de universiteit en kreeg je een goede baan als arts, advocaat, manager enzovoort. Een baan die hoog in aanzien stond, waar je ook gezien werd als 'slim' en die meestal ook goed betaald werd. Maar tijden zijn veranderd. Tegenwoordig kun je misschien verder komen in de maatschappij met innovatieve ideeën die je vervolgens goed in praktijk kunt brengen.⁵ Een goede 'out of the box' denkende IT-er kan het ver schoppen in de huidige maatschappij. Ooit gehoord van Mark Zuckerberg? Misschien dat Luc ooit met zijn apps zijn brood kan verdienen. Of meer zelfs, net als de zeventienjarige Nick D'Aloisio die met zijn app Summly miljonair werd.⁶

Misschien is het tijd om los te laten dat je enkel en alleen aan iemands opleidingsniveau kunt afmeten hoe 'slim' die persoon is, of wat iemand de maatschappij te bieden heeft. Durven we te kijken naar mogelijkheden van individuen, los van schoolse opgaven? Misschien is Luc al een stap verder dan zijn ouders en zijn docenten ...

Als je op school minder laat zien dan je eigenlijk kunt, hoeft er niet per se een probleem te zijn. Het kan een heel bewuste keuze zijn. Bijvoorbeeld minder tijd besteden aan je huiswerk – net genoeg om over te gaan en je diploma te halen – om tijd over te houden voor zaken die je belangrijker vindt.

'Ik heb nooit echt mijn best gedaan op school. Zonde van mijn tijd. Ik leefde me buiten school uit en leerde daar alles wat ik echt belangrijk vond. Daar heb ik in mijn carrière later ook veel meer aan gehad. Al was het alleen maar die zelfsturing en het leren keuzes maken.'

(Robert, 50 jaar)

‘School is echt een obstakel voor de vooruitgang van mijn werk. Ik heb geen tijd om hoge punten te halen.’

(Ivan Zelich, 17 jaar, werkt aan een baanbrekende wiskundetheorie)

Als een succesvolle leerling in de klas goede scores behaalt, geen ongewenst verdrag vertoont (zie hoofdstuk 2), maar niet uitgedaagd wordt om zijn potentieel te ontwikkelen, kan er toch sprake zijn van een probleem. Misschien niet direct, maar de verhalen van mensen die er als volwassene achter komen dat ze zichzelf tekort hebben gedaan door zich aan te passen aan de norm, zijn niet op twee handen te tellen.

‘Ik haalde op het vwo voor alle vakken negens en tiens op mijn rapport. Daar deed ik wel mijn best voor hoor; dat vond ik wel belangrijk. Maar niet overdreven veel. Toen ze mij vroegen of ik een achtste en zelfs een negende vak wilde doen, schrok ik en wist ik niet hoe gauw ik “nee” moest zeggen. Het idee alleen al dat ik nog meer uren op die suffe school moest zitten en dat ik minder tijd over zou hebben om lekker buiten rond te dwalen ... Ik moest er niet aan denken. Het heeft me in alle jaren daarna ook nooit in de weg gezeten dat ik het niet gedaan heb en niemand heeft er ooit naar gevraagd. Het enige waar ik later keihard tegenaan ben gelopen, is dat ik er op mijn vijfendertigste achter kwam dat ik blijkbaar al die jaren, ondanks alle prestaties en diploma’s, mijzelf niet had ontwikkeld. Ik had mij aangepast aan de verwachtingen van iedereen om mij heen, maar de echte Mariken zat verstopt in een klein holletje achter heel hoge en dikke muren. Dat heeft me veel verdriet gedaan.’

(Mariken, 43 jaar)

Geen controle voelen, onvoldoende tot ontwikkeling komen, jezelf kwijtra-
ken ... het gebeurt zonder dat er bij het kind aan de buitenkant iets te zien is.

Wij gaan ervan uit dat een hoogalert persoon niet per definitie wil preste-
ren, maar zich wel wil ontwikkelen. De intrinsieke motivatie daartoe is zo
groot dat de drijvende kracht is voor nagenoeg alles wat hij doet. Als
zo iemand niet het onderste uit zijn kannetje kan halen omdat bijvoorbeeld
perfectionisme, faalangst of de omgeving in de weg zit, dan is het zaak daar-

aan te gaan werken en de situatie om te buigen. Lees dan vooral verder; in hoofdstuk 1 beginnen we met een andere kijk op ontwikkeling.

Presteren en succes zijn relatief

Het Van Dale woordenboek heeft het bij 'succes' over een goede afloop, uitkomst of uitslag; iets dat goed afloopt. Vaak wordt succes maatschappelijk gezien en bepaald. Succes is direct gerelateerd aan een prestatie en aan nut. Waarom wordt presteren zo belangrijk gevonden? Is 'succes hebben' waar het om gaat in het leven? En wie bepaalt wat nuttig is?

Misschien is nu de tijd aangebroken om anders naar succes te kijken. Succes kán synoniem zijn met prestaties in school, werk, sport. Maar succes kan ook op vele andere gebieden gelden: relaties, liefde, gezondheid, geluk ...

'Er is geen weg naar geluk, want geluk is de weg.'

(Dalai Lama)

Ieder mens vindt iets anders belangrijk. En wat voor de een succesvol is, kan voor de ander nietszeggend zijn of zelfs falen betekenen. De meesten van ons zijn op de schaatsbaan wel even bezig met de 1500 meter. Terwijl wij ons best doen, zou Ireen Wüst drie keer kunnen vallen en ons nog met gemak inhalen. Als wij dan na al onze inspanning een persoonlijk record rijden, is dat dan geen triomf? En is de 'winst' voor Ireen na drie keer vallen dan een succes?

En het bobslee-team dat in 1988 voor het eerst voor het tropische Jamaica uitkwam, deed vele mensen hun wenkbrauwen optrekken. Het nut was ver te zoeken, en een wereldtijd ook. Maar de uitdaging en de lol én een nationaal record waren honderd procent zeker. De film die hierover gemaakt is in 1993, *Cool Runnings*, zorgde voor een verdubbeling van de entertainment-waarde. Hoezo geen succes?

Heel persoonlijk

Succes is dus niet alleen relatief, maar ook heel persoonlijk. Het heeft immers alleen nut succesvol te zijn in datgene waarvan je zelf gelukkig wordt. Heb je al eens nagedacht waar jij nou echt, diep in je hart, gelukkig van wordt?

Wij definiëren succes daarom als Persoonlijk Succes (PS). Vanuit het perspectief van hoogalert zijn (hoofdstuk 3) betekent Persoonlijk Succes: goed

om kunnen gaan met jezelf en je omgeving en jezelf ontwikkelen op gebieden die jij belangrijk vindt en die jou energie geven. En dat komt er wel of niet zichtbaar, eerder of later, uit op vele gebieden: leren (l), prestaties (p), relaties (r), welzijn (w).

Wat zijn de succesfactoren, de variabelen die bepalen of het er wel of niet, eerder of later, uitkomt? Die liggen verscholen in je eigen persoon, via de persoonlijkheidskenmerken (P), en in je omgeving (O).

PS: {P,O} → {l,p,r,w,...}

Met dit boek willen we aantonen – op basis van wetenschappelijke inzichten, eigen ervaringen en door anderen met ons gedeelde ervaringen – wat er nodig is om hoogbegaafde kinderen, jongeren en volwassenen in hun kracht en in hun waarde te laten. Pas dan kunnen zij zelf bewust kiezen wat voor hen ‘prestatie’ en ‘succes’ inhoudt. Pas dan kunnen zij zelf kiezen of zij wensen te presteren. Pas dan kunnen zij presteren. Met voorbeelden tonen wij hoe je anders naar een situatie kunt kijken om een situatie om te buigen en op die manier je weg te vinden naar Persoonlijk Succes. Een andere kijk op jezelf (hoofdstuk 4) en op de wereld (hoofdstuk 5) vormen hierbij de basis.

Gamify the problem

Niet alleen stuurt je omgeving mede je hoogalert zijn; je hoogalert zijn leidt ook tot een andere kijk op je omgeving. Het is een wederkerig spel. Een real time, real life game.

Aan het eind van ieder hoofdstuk geven we praktische tips onder het kopje ‘Hoe speel je het spel?’ Gamification als oplossing voor onderpresteren ... Lukt het jou om je leven en jouw rol daarin te zien als een spel? Hoe speel je dat spel? Bij onderpresteren op school, maar ook op het werk en mogelijk zelfs in een relatie ‘speel je het spel’ immers niet of niet goed genoeg:

- Snap je het spel eigenlijk wel? Snap je de regels niet? Of het doel niet?
- Mag je zelf de spelregels bedenken of (her)schrijven?
- Snap je het spel wel, maar vind je het niet leuk? Wat niet? Het doel? De speelvorm?
- Is het spel te moeilijk of te makkelijk? Kun je je level kiezen? Hoe kom je een level lager of hoger?

- Met hoeveel spelers speel je? Alleen of samen?
- Hoe is het contact met je medespelers? Is het een competitief of coöperatief spel?

Game on!